

УДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СЕРЕДНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У 80-Х – 90-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ

Наталія БІДЕНКО,

АНАТОЛІЙ БІДЕНКО

(Кіровоград)

Автори цієї статті розкривають зміни в навчально-виховному процесі середніх спеціальних навчальних закладів України, які відбулися у 80-ті роки ХХ століття. Особлива увага приділена впровадженню нетрадиційних методів навчання, комп'ютеризації навчального процесу, розвитку студентського самоврядування. Проаналізована причина створення та результативність роботи навчально-виробничих комплексів.

The authors of the given article reveal the changes in the pedagogical process of the special secondary establishments in Ukraine which took place in the 80-s of the XX century. Special attention was payed to the usage of the nontraditional teaching methods, computarization of the pedagogical process, development of students' selfruling. The purpose of creation and resultiveness of work of studying-producing structures are being analysed.

Соціально-економічний розвиток суспільства на початок 80-х років вимагав загальної активізації інтелектуального, духовного потенціалу країни, докорінного поліпшення підготовки кадрів, у тому числі й спеціалістів середньої ланки. В Україні в 1980/81 навчальному році діяли 726 технікумів та училищ, які були підпорядковані 72 органам управління, із них: 27 республіканським і союзнореспубліканським та 45 союзним міністерствам і відомствам. Високий рівень їхньої компетентності, громадська свідомість повинні були забезпечити успішне розв'язанням проблем, що постали на той час перед народним господарством Але серед молоді впала престижність середньої спеціальної освіти, особливо технічного та сільськогосподарського напрямків. Так, наприклад, на металургійні спеціальності в 90-ті роки практично був відсутній конкурс вступників. Середній шкільний бал серед тих, хто подав заяви був найнижчий серед технікумів, ліцеїв, коледжів та училищ республіки (3,3 – 3,5) [1, 11].

Рівень знань і вмінь випускників також не задовольняв потреби виробництва. Прибулі за направленням молоді спеціалісти з вузів і технікумів недостатньо володіли знаннями, які вимагала передова практика (мається на увазі прогресивна технологія, програмування, нові форми оплати праці та ін.) [2, 13].

Причинами цього було те, що нові стосунки з підприємствами вимагали від технікумів та училищ деяких організаційних змін, у тому числі і в організації навчально-виховного процесу. А це у свою чергу, вимагало демократизації навчання, відмови від жорсткої регламентації навчально-виховного процесу. Потрібно було вдосконалювати зміст навчання та виховання.

Час "застою" породив не одне покоління слухняних виконавців, мовчунів, пристосованців. В умовах розвитку нових економічних відносин навчальні заклади повинні були готувати спеціалістів іншого типу. Потрібна була така модель спеціаліста-керівника, організатора, вихователя трудового колективу, в якій поєднувалися б підприємливість, діловитість, уміння приймати оперативні самостійні рішення, вести дискусію та ін. Виходячи з цього, треба було змінювати й навчально-виховний процес.

Для поліпшення якості підготовки кадрів у середній спеціальній школі Мінвузом УРСР ще в кінці 70-х років був введений щомісячний рубіжний контроль знань та умінь учнів. У технікумах й училищах Львівської області успішно розроблялася і впроваджувалася комплексна система управління якістю підготовки спеціалістів [3, арк.14].

Але до середини 80-х років масового розкриття творчого потенціалу викладачів неможливо було досягти через регламентацію усієї діяльності навчальних закладів. "Прорив" робили лише одиниці одержимих педагогів-новаторів, які вводили в навчально-виховний процес нове, передове, що підвищувало якість підготовки спеціалістів.

Лише з початком перебудови намітилося пом'якшення в регламентації навчально-виховного процесу, розпочалося орієнтування на розвиток мислення учнів у процесі підготовки спеціаліста середньої ланки.

Недоліком середньої спеціальної школи до того часу залишався значною мірою, консерватизм у змістові й методах навчання. Авторитарний стиль спілкування педагога з учнем домінував, а безпосередній контакт учителя та учня був привілеєм ентузіастів від педагогіки. Звичайно, при таких умовах про виконання соціального замовлення з підготовки якісного спеціаліста не могло бути і мови. Народне господарство вже вимагало, щоб кваліфікований спеціаліст відзначався не тим, що працює більше, а тим, щоб працює інакше й виконує роботу краще, затрачуючи набагато менше безпосередньої праці й часу, ніж непрофесіонал. Основним у його навчанні повинно стати не оволодіння якоюсь сумою конкретних знань та навиків, а виховання культури професійного мислення, професійної інтуїції і, як наслідок, професійної етики.

Аналізуючи тенденції розвитку методів навчання 80-х років, можна зробити висновок, що всі вони об'єднані загальними, давно відомими, але використовуваними раніше формально принципами. Так, згідно з принципом активності нічого не може бути "вкладено" в голову учня викладачем без активної діяльності самого учня. Отже, і методика повинна бути побудована так, щоб стимулювати учнів до активних самостійних дій, спрямованих на процес засвоєння. Це вимагає від викладача творчої активності, вміння підвести учня до самостійного пошуку засобів і способів розв'язання завдань. Така творчість педагогів не завжди допускалася жорсткою регламентацією навчально-виховного процесу. Тому відомий принцип проблемності в навчанні, на жаль, часто зводився до поставлення знаку питання після висловлювання, де раніше ставилася крапка. Принцип розвивального навчання і принцип мотивації були покликані підбирати посильні завдання й формувати в учнів бажання їхнього розв'язання, а це часто вступало в протиріччя із затвердженою програмою, від якої викладач не мав права відійти.

Заформалізована система подання нових знань за довгі роки створили серед викладачів та учнів хибне уявлення: навчання – це обов'язково важка робота, найбільше розрахована на пам'ять, зубріння. Викладач, сам роблячи навчання важким, відмовлявся від перспективної формули "грою навчай", яка була основою методик відомих педагогів-новаторів. Тому радами директорів середніх спеціальних навчальних закладів велася відповідна робота з упровадження нових методів навчання. Так, Кіровоградським базовим технікумом механізації сільського господарства 1984 року була проведена науково-практична конференція "Використання методів активного навчання в процесі формування світогляду учнів", де узагальнювався передовий досвід викладачів Кіровоградщини [4, 15].

Досягнення передових педагогів доводили, що освіта повинна бути розвивальною. Це, очевидно, ні в кого не викликало сумнівів, але до іншого приводили поширені у викладацькій практиці установки на механічні вправи, на заучування, на формування звички діяти всліпу, оперуючи елементами і частинами, не бачачи всього цілого. Як спосіб виходу з цього зачарованого кола – це впровадження інтелектуально-творчих (ділових) ігор. Вони інтенсивно почали впроваджуватися в другій половині 80-х років двадцятого століття. Їхньому масовому впровадженню сприяла демократизація навчального процесу, пом'якшення регламентації навчально-виховного процесу.

Активні методи навчання значною мірою реалізують викладені вище принципи навчання й мають головну відмінність як метод навчання – можливість моделювання різних процесів, явищ і їхніх складових компонентів; моделювання типових життєвих ситуацій, у ході яких її учасники ведуть напружену розумову працю; колективний пошук оптимального рішення, використовуючи власний практичний досвід і теоретичні знання. Вільність форми заняття, інтерес гри посилює плідність пошукової діяльності учнів. Взагалі психологи впевнені, що потяг до гри керує людиною не меншою мірою, ніж любов і голод.

Проте слід відзначити, що саме в названий нами період впровадження нетрадиційних методів навчання, відмова від формального застосування принципів навчання, стримувалися жорсткою регламентацією діяльності викладача. Так, наприклад, інструктивний лист Управління середніх спеціальних навчальних закладів Мінвузу СРСР ще від 13 вересня 1954 р. № Т-11-19/3076 вимагав до початку семестру затвердження директором середнього спеціального навчального закладу викладацьких календарно-тематичних планів, що виконувалися без відхилень від програми й регламентували всю урочну діяльність викладача. Відхилення на уроці від затвердженого плану не допускалися [5, 26].

Після прийняття Основних напрямків перебудови вищої і середньої спеціальної освіти наказом Мінвузу СРСР № 310 від 30 квітня 1987 року підвищувалася самостійність середніх спеціальних навчальних закладів й були трохи розширені їхні права в організації навчального процесу. Так, їм дозволялося корегувати затверджені навчальні програми спеціального циклу в межах 15% загального обсягу навчального часу, відведеного на предмет для оперативного розкриття досягнень науково-технічного прогресу, запроваджувати спеціалізацію з урахуваннями специфіки та особливостей майбутньої роботи, перерозподіляти відведені навчальними планами години в семестрах для більш повної реалізації міжпредметних зв'язків, змінювати співвідношення між теоретичними та практичними видами навчання. Викладачі звільнялися від деякої рутинної роботи і складання навчально-методичної документації [6, 23].

Наприкінці 80-х років уже був нагромаджений досвід роботи викладачів з використання активних методів навчання. Республіканський науково-дослідний кабінет із середньої спеціальної освіти Мінвузу УРСР проводив значну роботу в цьому напрямку. З допомогою лабораторії методів активного навчання Київського інженерно-будівельного інституту було організовано навчання директорів навчально-методичних кабінетів, галузевих міністерств і відомств, голів республіканських навчально-методичних комісій, викладачів спецдисциплін технікумів республіки. Активно організовував роботу лабораторії професор В.І.Рибальський. Під його керівництвом зроблена класифікація активних методів навчання, а головне доводилося, що це цілісна система, яка поєднує організацію та управління навчально-пізнавальною діяльністю на новому рівні, активізувала мислення і поведінку учнів, розвивала у них самостійність у виборі рішення і забезпечувала постійну взаємодію викладача або навчальної машини та студента з допомогою прямих і зворотних зв'язків [7, 6].

На базі Одеського обласного базового технікуму харчової промисловості було проведено республіканську нараду-семінар директорів обласних (міських) базових технікумів й училищ з обміну досвідом розробки і впровадження методів активного навчання. У рамках наради були організовані відкриті заняття з елементами ділових ігор і виробничих ситуацій [8, 32].

На базі Львівського поліграфічного технікуму для навчальних закладів, підпорядкованих Мінвузу УРСР, а також технікумів та училищ Львівської області організовано семінар-практикум з використання методів активного навчання з проведенням зразкових уроків [9, 79].

У період, який ми вивчаємо, досить ефективно була проведена Республіканська науково-практична конференція з вивчення, узагальнення і пропаганди передового педагогічного досвіду, на якій в основному розглядалися питання інтенсифікації та оптимізації навчально-виховного процесу, вдосконалення структури сучасного уроку.

У лютому 1987 року спільними силами НДІ педагогіки та психології і Української сільськогосподарської академії організовано республіканську науково-дослідну конференцію "Досвід організації і проведення науково-методичної роботи в середніх спеціальних навчальних закладах республіки". Учасники конференції ознайомилися з досвідом інтенсивних форм і методів навчання. Дещо пізніше, а саме 29-30 жовтня 1987 року, викладачі ряду технікумів та училищ України взяли участь у республіканському семінарі з використання методів активного навчання у вузах, який відбувся на базі київських вищих навчальних закладів [10, 14].

Аналіз архівних матеріалів дає нам право зробити такі висновки: у системі середньої спеціальної освіти в 80-ті роки двадцятого століття було приділено достатньо уваги впровадженню нетрадиційних методів навчання і зокрема гри, важливість якої полягала в тому, що це спілкування друзів. За своїм значенням гра – це вид непродуктивної діяльності людини, мотив якої полягає не в її результаті, а в самому процесі. Завдання повинні бути змістовними, і головна привабливість гри – у її виконанні, а не у формах нагородження. Гра відома з давніх часів як спосіб перевірки знань й умінь застосовувати їх на практиці. Інтелектуально-творча гра обов'язково дає людині хоч невеликі, але нові знання. Такі закони мислення, які не можуть бути зведені лише до функціонування старих знань [11, 9].

Розвиток науково-технічного прогресу вимагав уведення в навчальний процес усіх середніх спеціальних навчальних закладів вивчення основ інформатики та обчислювальної техніки. Упровадження комп'ютерної техніки в навчальний процес насамперед мав змінити негативне ставлення викладачів до неї. Спочатку викладачі з великим стажем педагогічної роботи вважали, що впровадження обчислювальної техніки в навчальний процес матиме негативні наслідки. І тільки в результаті проведеної роботи з оволодіння викладачами навиків роботи на персональних електронно-обчислювальних машинах стало зрозуміло, що комп'ютеризація навчального процесу підвищує ефективність навчання, розвиває творчу діяльність учнів, уможливорює постійно поновлювати навчальний матеріал, забезпечувати самостійну роботу учнів, використовувати ігрові заняття та інші активні методи навчання, звільняє викладача від трудомістких видів навчальної роботи, зокрема, таких, як контроль знань та вмінь. Але вона вимагає від викладача широкої ерудиції, вміння користуватися комп'ютерною технікою.

Для набуття викладачами навиків роботи на електронно-обчислювальній техніці багато зробили факультети підвищення кваліфікації при вищих навчальних закладах. Так, на більшості ФПК республіки, починаючи з 1985 року, для всіх викладачів, що проходили підвищення кваліфікації, був уведений курс "Інформатика та обчислювальна техніка" з урахуванням профілю технікуму або училища й дисциплін. Так, наприклад, для викладачів загальноосвітніх та спеціальних дисциплін середніх спеціальних навчальних закладів гуманітарного, сільськогосподарського та медичного профілів курс було розраховано на 48 годин, для викладачів загальнотехнічних предметів – 70 годин, для викладачів математики та фізики – 110 год [12, 35 – 42].

У зв'язку з уведенням у навчальні плани середніх спеціальних навчальних закладів з 1985/86 н.р. обов'язкового предмета "Основи інформатики та обчислювальної техніки" й на виконання постанови Мінвузу УРСР із забезпечення комп'ютерної грамотності учнів середніх спеціальних навчальних закладів, на ФПК було організовано перепідготовку викладачів для викладання цього предмету [13, 35]. При технікумах та

училищах України для викладачів проводилися факультативні заняття з оволодіння елементами програмування.

Особлива увага приділялася в цей період виховній роботі в середніх спеціальних навчальних закладах. Демократизація навчання вимагала насамперед максимальної гуманізації навчально-виховного процесу, навчання юнаків та дівчат загальнолюдської культури. Деякий "прорив" у виконанні цього завдання зробили нові навчальні плани, на які перейшли технікуми та училища в 1981 – 1983 н.р. У зв'язку з цим була проведена велика робота із розробки комплексу методичного забезпечення навчально-виховної роботи в середніх спеціальних навчальних закладах України. Для полегшення цієї роботи Республіканський навчально-методичний кабінет видав методичні рекомендації, які передбачали перелік форм і методів роботи, необхідного матеріалу для методичного забезпечення викладача, голови циклової (предметної) комісії, відділення, під час проведення виховної роботи, виробничого навчання та ін. Це, безумовно, мало велике значення для поліпшення якості підготовки спеціалістів.

У період, який ми вивчали, заслуговувала на увагу робота львівських технікумів із складання наскрізних програм підготовки спеціаліста й структурно-логічних схем предметів. Колегія Мінвузу УРСР схвалила досвід роботи Львівського будівельного технікуму із спеціальності 1202 "Промислове та цивільне будівництво". Цей досвід широко використовувався в усіх навчальних закладах України, у тому числі й у технікумах Кіровоградської області [14, 38].

Помітні зміни відбулися і в навчальних планах 1981–1983 рр., де передбачалося в більшому обсязі вивчення загальноосвітніх предметів.

Але потрібно відзначити, що й години виділялися в основному на вивчення російської мови, а стосовно української мови та літератури приділялося мало уваги. Наприклад, на вивчення предмета "Література і російська мова" відводилося 190 годин. Наказом Мінвузу УРСР "Про заходи щодо поліпшення вивчення російської мови і літератури в середніх спеціальних навчальних закладах учням, які навчалися на базі восьмирічної загальноосвітньої школи, виділялося ще 50 годин на вивчення цього предмета за рахунок факультативних занять. При цьому не допускалося скорочення часу на обов'язкове вивчення предмета "Література і російська мова". Згідно з інструктивним листом Мінвузу УРСР "Про порядок вивчення української літератури в середніх спеціальних навчальних закладах Української РСР" від 24.07.1979 року № 270-12-221 українська література вивчалася як обов'язковий предмет лише в обсязі 40 годин (за рахунок резерву годин з предмета "Література і російська мова"). Крім цього, за рахунок факультативного предмета "Удосконалення мовної підготовки" 50 годин виділено на вивчення української літератури [15, 7].

Для порівняння: на вивчення української літератури в 9-10 класах загальноосвітньої школи відводилося 238 годин, у середньому профтехучилищі – 230 годин, у технікумах – 40 годин на обов'язкове вивчення і 50 годин на факультативне, а крім того, вивчення цього предмета було за бажанням учнів. Така кількість годин не дозволяла дати учням знання навіть в обсязі середньої загальноосвітньої школи, фактично учні тільки знайомилися з українською літературою кінця XIX – початку XX століття (16 годин) і радянською українською літературою (24 години) [16, 33].

Це привело до того, що вже на початок 80-х років у більшості технікумів та училищ республіки викладання велося російською мовою, а в публікаціях московських учених того періоду ми знаходимо такі висновки: "Как правило, учащиеся, получившие достаточную подготовку для восприятия читаемых на русском языке специальных и других предметов, более успешно овладевают будущей профессией" [17, 2].

Таким чином, у кінці 70-х – початку 80-х років середні спеціальні навчальні заклади України стали однією з ланок проведення русифікації. На виконання майже

щорічних постанов ЦК КПРС "Про поліпшення вивчення російської мови як мови міжнародного спілкування" узагальнювався і впроваджувався досвід роботи з русифікації практичної діяльності навчальних закладів, проводилися конференції та наради, велася пропаганда російської мови в позакласних заходах. Обладнанню кабінетів російської мови та літератури приділяли особливу увагу. Широко пропагувалося створення клубів любителів російської мови, проведення конкурсів на кращого знавця російської мови та ін. Усе це проводилося під гаслом "Російська мова – мова дружби і братерства всіх народів СРСР".

Наприкінці 80-х років на вивчення предметів "Російська мова і література" та "Мова і література республіки" відводилося в середньому по 200 годин. Проте в ланах не було виключалося вивчення таких загальноосвітніх предметів, як "Біологія", "Іноземна мова" та ін. Це, звичайно, було значним недоліком, який ліквідовано лише інструктивним листом Міносвіти № 1/9-64 від 19 травня 1993 року "Про викладання соціально-гуманітарних дисциплін". Цим листом було відмінено заполітизованість навчально-виховного процесу, яка особливо збільшилася в середині 80-х років, коли у всіх навчальних закладах вводилися державні іспити із суспільно-політичних предметів.

Усе це викликало незадоволення як у батьків, так і в студентів. На початку 1988 року відбувся форум студентів, на якому вказувалося на недоліки в підготовці спеціалістів. Студенти відзначили, що здійснюється диктат викладача, мають місце навіть образи; не працює студентське самоврядування, не розвивається педагогіка співпраці. Студенти недостатньо інформувалися про зміни в навчанні, як результат – недовіра до викладачів з боку студентів, слабка суспільна активність їх, низька загальнокультурна та гуманітарна підготовка, відсутні знання з історії. Після цього було введено в дію студентське самоврядування. Соціологічні обстеження, проведені серед учнівської молоді 1989 року, дали такі результати: 6% – побачили зміни, в результаті впровадження самоврядування; 7% – уважали, що необхідна активна участь у перебудові; 53% – уважали, що викладачі не бажають їх зрозуміти; 47% – відзначили, що викладачі некомпетентні; 29% – були переконані, що причина неефективності навчання викликана застосуванням заборонних методів; 59% – підкреслили, що в системі навчання нічого не змінилося [18, 17].

20 – 22 листопада 1989 р. в Києві відбувся республіканський семінар директорів середніх спеціальних навчальних закладів України з проблем підвищення якості підготовки спеціалістів згідно з рішеннями лютого (1988 р.) Пленуму ЦК КПРС та Всесоюзного з'їзду працівників народної освіти. На семінарі зверталася увага керівників республіки на те, що прорахунки в роботі середніх спеціальних навчальних закладів негативно позначаються на народному господарстві [19, 21].

Однією з тенденцій у розвитку системи професійної освіти в кінці 80-х років стала інтеграція підготовки робітників та спеціалістів середньої ланки й вищої кваліфікації у навчальних закладах-комплексах, що об'єднували кілька навчальних закладів різного рівня, поширювався досвід створення комплексів типу: радгосп-технікум, підприємство–ПТУ–технікум, вуз–НДІ. Передбачалося, що такі комплекси повинні готувати спеціалістів різного рівня кваліфікації залежно від обдарованості особи, тобто навчальний заклад вищого рангу в ході початкової підготовки може відібрати для завершення навчання найбільш здібну молодь, надаючи можливість усім бути прийнятими на навчання, набути професійну підготовку відповідно до особистих здібностей рівня, а також дещо скоротити загальний строк підготовки спеціаліста вищого рівня за рахунок недопущення дублювання вивчення окремих предметів, що мали місце при традиційній системі підготовки. У цих комплексах поліпшувалися також

умови використання навчально-виробничої та лабораторної бази навчальних закладів, підвищувалася зацікавленість учнів в оволодінні знаннями.

Аналіз складу в 1990–1991 навчальному році різноманітних комплексів дав право виділити такі групи:

1. Навчальний комплекс (НК), який об'єднував навчальні заклади одного профілю різного рівня освіти (будівельне ПТУ–будівельний технікум–інженерно-будівельний інститут).

2. Навчально-виробничий комплекс (НВК), який об'єднував у своєму складі навчальні заклади різних рівнів іта базові підприємства (наприклад, до Харківського навчально-виробничого комплексу з підготовки кадрів для системи громадського харчування входили: професійно-технічне училище, технікум, Харківський інститут громадського харчування, підприємства громадського харчування).

3. Навчально-науково-виробничий комплекс (ННВК), який має у своєму складі поряд з навчальними закладами та підприємствами науково-дослідні установи (наприклад, Харківський ННВК з автомобільно-дорожньої освіти охоплював харківський автомобільно-дорожній інститут (ХАДІ), автотранспортний технікум (ХАТТ), Куп'янський автотранспортний технікум КАТТ), навчально-експериментальні майстерні, проектно-конструкторське бюро, кооперативи, навчальні гаражі).

Ця система поряд з позитивними аспектами мала й свої проблеми, зокрема, у складності відбору учнів для навчання на наступних ступенях через відсутності критеріїв оцінки здібностей та підготовленості особи, а також системи морального й соціального порядку. Не розроблені були умови переведення на наступний рівень підготовки вимоги, гарантії, статус, права та обов'язки учнів, викладачів й інших працівників комплексів та інші [20, 52].

Середня спеціальна освіта, як ланка народно-господарського комплексу у 80-х роках зазнала також великих змін, наспрямованих в основному на поліпшення підготовки кадрів, але запити виробництва до кінця не були задоволені. І лише наказом Мінвузу СРСР від 30 квітня 1987 р. № 310 середнім спеціальним навчальним закладам дозволялося:

1. Коригувати навчальні програми предметів спеціального циклу в межах 15% від загального обсягу навчального часу, відведеного на предмет, що дало можливість оперативно розкривати досягнення науково-технічного прогресу в конкретній сфері знань. Пропозиції з коригування програм уносилися цикловими комісіями й затверджувалися заступниками директора з навчальної роботи.

2. Після узгодження із спеціалістами впровадних підприємств галузі затверджувати програми предметів вузької спеціалізації з урахуванням особливостей майбутньої роботи учнів в умовах конкретного виробництва, передбачаючи навчальними планами обсягу годин.

3. Перерозподіляти відведені навчальними планами години з предметів, що вивчаються за семестри для більш повної реалізації міжпредметних зв'язків при обов'язковому збереженні в межах одного курсу загального обсягу часу на вивчення предмета й проведення екзаменів у встановлені строки. Пропозиції із перерозподілу годин у семестрах вносилися предметними (цикловими) комісіями й затверджувалися директорами технікумів (училищ) наказом по навчальному закладу.

4. З метою розширення можливостей для активації й індивідуалізації пізнавальної діяльності учнів змінювати співвідношення між теоретичними й практичними видами навчання для збільшення часу на останні при обов'язковому поглибленому вивченні теоретичних питань програми із збереженням загального обсягу часу, відведеного на вивчення предмету та сприяти широкому впровадженню в навчальний процес активних методів навчання (ділових ігор, проблемних ситуацій та ін.). Пропозиції про зміни

співвідношення між теоретичними й практичними заняттями з предметів уносилися і затверджувалися в порядку, обумовленому п.3. наказу.

5. Дозволялося розробляти календарно-тематичні плани на весь період дії навчальної програми предмета, передбачивши їхнє щорічне корегування за графіком навчального процесу й перезатвердження в установленому порядку для оперативного розкриття питань, пов'язаних з досягненнями науки, нової техніки й технології, прогресивних методів організації праці, передового педагогічного досвіду.

6. Педагогічні колективи мали право перезатверджувати екзаменаційні білети в період дії навчальної програми предмета після внесення відповідних змін у календарно-тематичні плани.

При цьому потрібно було дотримуватися умов, що сприяють розвитку активних методів навчання, а саме:

- у результаті розв'язанні завдань повинно чітко визначитися невідоме або відоме, але те, що раніше вважалося невідомим;

- завдання або питання повинно формулюватися так, щоб виникала пізнавальна потреба, яка спонукає людину до інтелектуальної діяльності;

- під час формулювання завдань або питань потрібно було враховувати інтелектуальні можливості людини, її творчі можливості й досвід.

Для активізації процесу інтелектуальної творчості у 80-х роках були розроблені різні методики. Найбільш популярним став метод "мозкового штурму", який лежить в основі більшості активних методів навчання ("Що? Де? Коли?", "КВН" та ін.).

Таким чином, за вивченої нами період відбулися значні зміни як у формах роботи середніх спеціальних закладів, так і в змісті програм, методах і прийомах навчально-виховного процесу. Саме у 80-ті роки розпочали роботу різноманітні комплекси. Особливо виділялися такі їхні групи:

навчальний комплекс (НК), який об'єднував навчальні заклади одного профілю різного рівня освіти, навчально-виробничі комплекси (НВК), які об'єднував у своєму складі навчальні заклади різних рівнів та базові підприємства, та навчально-науково-виробничі комплекси (ННВК), які включали в свій склад поряд з навчальними закладами і підприємствами науково-дослідні установи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 4621. – Оп.13. – Од.зб. 4621.
2. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 6235. – Оп.13. – Од.зб. 4621.
3. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 7884. – Оп.6. – Од.зб. 4621.
4. Актуальные проблемы совершенствования учебно-воспитательного процесса и повышения качества подготовки специалистов со средним специальным образованием в условиях научно-технического прогресса. Материалы Всесоюзной научно-практической конференции./Под ред. В.Г.Шипунова. – Саратов, 1983. –143 с.
5. Туманская Е.В., Белова М.Е. Применение методов активного обучения в средних специальных учебных заведениях Украинской ССР.Д М., 1986.–136 с.
6. Среднее специальное образование. Сб.основных постановлений, приказов и инструкций. В 2-х ч. Ч.1./Сост. А.А.Богданов, Т.И.Ветрова, Е.Я.Малахова, Т.П.Митиль. Под ред. А.А.Богданова, А.И.Фурсенко. – М., Высш. шк., 1983. –164 с.
7. Нормативные документы Гособразования СССР по перестройке среднего специального образования (Вып.1). – М., 1990. –37 с.
8. Игровые занятия в строительном вузе: Методы активного обучения. /Под ред. профессоров Е.А.Литвиненко, В.И. Рыбальского. – К., Вища шк. 1985. – 96 с.
9. Методические материалы по проблеме "Эффективность новыхметодов обучения в высшей школе" /Сост.А.Т.Лысенко Г.П.Владыченко, Ю.М.Барданов. – Одесса, 1986. – 32 с.
10. Методические указания по классификации методов активного обучения /Сост. Ю.С.Арутюнов, М.М.Бирштейн, В.Н.Бурков и др. – К., 1989. – 79 с.

11. Актуальные проблемы совершенствования учебно-воспитательного процесса и повышения качества подготовки специалистов со средним специальным образованием в условиях научно-технического прогресса. Материалы Всесоюзной научно-практической конференции /Под ред. В.Г.Шипунова – Саратов, 1983. – 172 с.
12. Методические указания по классификации методов активного обучения./Сост. Ю.С.Арутюнов, М.М.Бирштейн, В.Н.Бурков и др. – К., 1989. – 12 с.
13. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 7884. – Оп. 13. – Од.зб. 7884. – С. 35.
14. Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования СССР. – М. – 1984. – № 4. – 138 с.
15. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 4621. – Оп. 13. – Од.зб. 1676.
16. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 4621. – Оп. 13. – Од.зб. 5810.
17. Винокурова В.В., Оснач Е.П., Опыт работы по обучению русскому языку учащихся национальных групп средних специальных учебных заведений. – М.:НИИ, Высш.шк., 1985. – 44с.
18. Архів Міністерства освіти і науки України. – Ф. – 4621. – Оп. 13. – Од.зб. 6235.
19. Матеріали республіканського семінару директорів середніх спеціальних навчальних закладів України з проблем підвищення якості підготовки спеціалістів. – К., 1989. – 121 с.
20. Симушина Л.Т., Ярошенко Н.Г., Ненашева Л.А. Проблемы учебных заведений-комплексов // Проблемы средней специальной школы: Обзор информации НИИВО; Вып. 3. – М, 1991. – 252 с.
21. Встреча преподавателей-новаторов средней специальной школы // Среднее специальное образование. – 1989. – № 9.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Віденко Наталія Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: розвиток освіти України в другій половині ХХ століття.

Віденко Анатолій Васильович – колишній директор Кіровоградського будівельного технікуму.

Наукові інтереси: розвиток освіти України в другій половині ХХ століття.